

PENITENCIARUL AIUD ÎN PRIMUL DECENIU COMUNIST (1948-1958)

DRAGOȘ URSU
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Geografia simbolică a gulagului românesc rezervă un loc privilegiat închisorii Aiud. Personalitățile închise, regimul carceral (foamea, frigul, izolarea), rata ridicată a mortalității, capacitatea mare de deținere, alături de fenomenul reeducării târzii au particularizat Aiudul în universul concentraționar românesc, transformându-l într-o cetate a morții.

Pornind de la această reprezentare memorială, studiul de față își propune să reconstituie istoria penitenciarului Aiud¹ în primul deceniu comunist (1948-1958), utilizând cu prioritate surse documentare provenind din arhiva CNSAS, Arhivele Naționale și arhiva penitenciarului Aiud. O astfel de opțiune, ce se vrea mai mult decât un experiment istoriografic, are multiple motivații: în primul rând, după trei decenii de la căderea comunismului și la aproape douăzeci de ani de la deschiderea către public, prin înființarea CNSAS, a arhivelor Securității, se impune o valorificare a surselor documentare cercetate în acest răstimp. În al doilea rând, un astfel de demers vizează tocmai „verificarea” validității acestor surse, a capacității acestora de a restitui o istorie traumatică, pe care instituțiile ce au emis aceste documente au încercat să o „oculteze”. Nu în ultimul rând, demersul reprezintă și un exercițiu metodologic ce-și propune să testeze capacitatea analizei semantice de a descifra perspectiva regimului, a instituțiilor represive, și de a restitui o istorie credibilă utilizând surse documentare ce redau o viziune ideologică a realității.

Un aspect care merită precizat e faptul că opțiunea pentru sursele documentare nu exclude literatura memorialistică, ci tocmai, având ca fundament maniera în care memorialiștii au reprezentat experiența detenției în Aiud, analiza își propune să (re)povestească această istorie pornind de la perspectiva în care instituțiile represive au descris cele petrecute în penitenciarul Aiud. Altfel spus, „istoria documentară”² nu e privită superior față de

¹ Studiul de față sintetizează cercetările documentare începute din 2010 în cadrul studiilor de masterat și doctorat ce au avut ca subiect (în special teza de doctorat) penitenciarul Aiud în perioada 1941-1964. De-a lungul anilor am publicat o serie de articole pe această temă, astfel că prezentul studiu, ce încearcă să sintetizeze istoricul penitenciarului Aiud, reinterpretează parte din informațiile și ideile publicate anterior.

² Trebuie semnalat pericolul ierarhizării surselor în sensul discriminării memorialisticii, a mărturiilor supraviețuitorilor, în detrimentul documentelor de arhivă - o capcană pe care cercetătorii istoriei comunismului sunt obligați să o evite. Dincolo de perspectiva simplistă, caducă din prisma acumulărilor metodologice actuale, această manieră

memorialistică, ci din contră, cele două versiuni, tributare surselor care le construiesc, sunt chemate să întregască tabloul istoriei penitenciarului Aiud³.

La nivel cantitativ, documentele provin din arhiva CNSAS, cărora li se adaugă dosare din arhiva Penitenciarului Aiud⁴. În ceea ce privește documentele din arhiva CNSAS, acestea reprezintă dosare din fondurile Documentar, Penal, Informativ și Rețea. Cea mai mare parte din dosarele din fondul Documentar aparțin Grupului Operativ Aiud⁵, condus de colonelul Gheorghe Crăciun și înființat în 1959 pentru a coordona reeducarea deținuților. Acestea aparțin câtorva zeci de deținuți care au trecut prin închisoarea Aiud între anii 1941-1964. În ceea ce privește conținutul acestor dosare⁶, natura informațiilor este condiționată de perspectiva ideologică în care Securitatea interpretează realitatea. Scopul principal pentru care erau create aceste documente era de a justifica represiunea împotriva adversarilor regimului. Tocmai de aceea, realitatea detenției și a activității deținuților era trecută prin filtrul ideologic și transpusă la nivelul rapoartelor și notelor sinteză în limbajul de lemn specific. Urmărind acest parcurs birocratic în sens invers, de la rapoartele finale trimise conducerii ministerului spre notele informative obținute din interiorul penitenciarului,

prezintă riscul supraevaluării perspectivei instituțiilor represive, care devin mai „credibile” decât supraviețuitorii Gulagului. Tocmai de aceea, studiul de față subliniază faptul că opțiunea pentru sursele documentare nu înseamnă privilegierea perspectivei Securității în dauna celei a supraviețuitorilor.

³ Limitările de spațiu nu permit, în cadrul acestui studiu, o analiză comparativă a celor două perspective, memorialistice și documentare, asupra istoriei penitenciarului Aiud.

⁴ Accesul în această arhivă este destul de anevoios, documentele pe care le-am utilizat provin de la Virgiliu Țărău. Inventarierea deficitară a acestor documente face ca citarea exactă a sursei să fie greu de realizat.

⁵ Grupul Operativ Aiud a documentat intens activitatea deținuților, „producția” sa documentară este însemnată, zecile de volume fiind de un real folos pentru cercetătorii subiectului. Dosarelor aparținând Grupului Operativ li se adaugă dosarele documentare din anii 1948-1958, puține la număr, ce au ca emitent Regionalele de Securitate Sibiu și Cluj, care s-au ocupat de munca informativă în penitenciarul Aiud. De asemenea, tot în fondul Documentar se regăsesc dosare ale Direcției Generale a Penitenciarelor și Coloniilor de Muncă, care privesc activitatea din penitenciarul Aiud.

⁶ O categorie de surse cu un conținut factologic important este reprezentată de notele informative, semnate chiar de către deținuți, și care redau cele petrecute în detenție. Cu ajutorul lor putem restitui activitatea deținuților, dezbaterile care-i animau, starea de spirit și chiar anumite aspecte legate de regimul carceral. La fel de importantă, sub aspectul valorii documentare, este și corespondența dintre penitenciar și conducerea Ministerului de Interne, corespondență care vorbește despre măsurile de natură birocratică și informativă la care erau supuși deținuții. Din aceste rapoarte aflăm detalii despre condițiile de detenție, recensământul deținuților, pedepse și măsuri represive.

putem decifra gradul de simplificare și ideologizare al realității și, implicit, a restitui, pe cât posibil, realitatea detenției, a activității celor închiși.

Dosarele din arhiva penitenciarului Aiud, ce acoperă perioada 1945-1958, conțin, în cea mai mare parte, informații de natură birocratică referitoare la situația deținuților din Aiud (statistici ale dinamicii populației concentraționale, rapoarte privind regimul de detenție, corespondența cu Direcția Generală a Penitenciarelor și Coloniilor de Muncă).

Anul 1948 a reprezentat punctul de inflexiune în istoria penitenciarului Aiud, asemenea întregului sistem carceral românesc. Atunci au debutat restructurările și reorganizările administrative care au transformat Aiudul într-un spațiu al exterminării adversarilor politici. Noile politici represive s-au implementat gradual, cu sincopile inerente unui regim politic ce se afla în construcție, un imbold în acest proces reprezentându-l înființarea Securității (Direcția Generală a Securității Poporului) în august 1948.

Pentru demersul de reconstituire a ceea ce s-a petrecut în temnița Aiudului în perioada comunistă, anul 1948 reprezintă un moment cheie, mai ales datorită suportului documentar consistent de care beneficiază analiza istorică. Ancheta pe care Securitatea a desfășurat-o între lunile octombrie și decembrie 1948 asupra activității deținuților a produs un material arhivistic suficient pentru a înțelege procesul de implementare a politicilor represive comuniste, și mai ales poziția și starea de spirit a deținuților față de situația traumatică în care se aflau. Consistența suportului documentar este cu atât mai relevantă cu cât perioada următoare, până la înființarea Grupului Operativ Aiud, în 1958, nu este la fel de „oferantă” din punctul de vedere al surselor documentare. Mai mult de atât, beneficiind de această „șansă arhivistică”, anul 1948 se constituie într-o radiografie a ceea ce avea să se petreacă în penitenciarul Aiud în următorul deceniu, până la debutul reeducării coordonate de colonelul Crăciun. În ceea ce privește reeducarea târzie, anul 1948 reprezintă de asemenea un punct de inflexiune, pentru că, pe de-o parte, sintetizează experiențele carcerale anterioare (din etapa antonesciană și din perioada de tranziție), iar, pe de altă parte, oferă o imagine asupra poziției deținuților față de regimul comunist, atitudine care s-a menținut în aceleași cadre până la debutul reeducării.

Tocmai de aceea, demersul reconstitativ va urmări în oglindă politica represivă a regimului, materializată prin schimbări și adaptări instituționale în 1948, și activitatea deținuților, respectiv modul în care aceștia reacționează la măsurile regimului. În ceea ce privește activitatea deținuților, analiza va urmări diferite paliere care se întrepătrund: viața cotidiană, proiectele politice, solidaritatea sau dezbaterile culturale.

Prima parte a anului 1948 a stat sub semnul tranziției, regimul carceral „moștenind” relaxarea din perioada de tranziție, iar deținuții beneficiind de

vizite, pachete și scrisori din partea familiilor⁷. De asemenea, aceștia aveau legături cu exteriorul, prin intermediul gardienilor, și primeau ziare⁸ care le ofereau informații despre situația internă și internațională. În ceea ce privește „bunăvoința” gardienilor, aceasta s-a manifestat cu intensități diferite pe tot parcursul acestor ani, sprijinul acordat celor închiși concretizându-se prin alimente introduse clandestin în penitenciar⁹, derogări de la regulamentul de executare al pedepselor, informări cu privire la situația internațională¹⁰. În contra-partidă, deținuții, în special medicii, își ofereau serviciile gardienilor, astfel că situațiile în care gardienii erau consultați de către deținuții medici erau relativ frecvente¹¹.

Un raport al Inspectoratului de Siguranță Sibiu trimis către București, din august 1948, descrie o astfel de „rețea de ajutorare a deținuților politici”: familiile acestora aduceau pachetele cu alimente, medicamente și bani, alături de scrisori, la un negustor din Aiud, Victor Ștefan, care le transmitea gardianului Nicolae Groza. Acesta le distribuia, la rândul lui, deținuților din penitenciar, pentru această „bunăvoință” primind un comision de 25% din valoarea pachetelor¹². Descoperiți fiind de către Siguranță, cei doi, Nicolae Groza și Victor Ștefan, alături de un alt gardian, Florian Alexe, care transmitea și el pachete din partea familiilor, au fost arestați și condamnați pentru activitatea lor¹³.

Un eveniment cu totul excepțional are loc în luna mai 1948, când o echipă de deținuți politici din Aiud, „criminali de război și legionari”, au jucat o piesă de teatru – *O scrisoare pierdută*. La piesa regizată de Romulus Dianu au participat deopotrivă gardieni și persoane din oraș, iar serbarea a fost deschisă prin intonarea *Internaționalei comuniste* de către un cor de deținuți¹⁴.

Înființarea Securității la 30 august 1948 a imprimat un nou ritm politicii represive a regimului. În primă instanță, la 10 septembrie, Direcția Generală a

⁷ Note din lunile aprilie-mai 1948 semnaleză aceste vizite ale familiilor, care le aduceau celor închiși alimente, medicamente, cărți și obiecte religioase (cruciulițe, iconițe); Arhiva Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond *Documentar*, dos. 192, f. 76, 97.

⁸ *Adevărul, România Liberă* (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13509, f. 114).

⁹ Gardienii primeau pachetele de la familie și, în schimbul unor sume de bani, le introduceau în închisoare (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 192, f. 211).

¹⁰ Sper exemplul, în vara lui 1948, gardienii aduceau deținuților politici transcrierile jurnalelor de la radio Vocea Americii și BBC (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13509, f. 114).

¹¹ *Loc. cit.*, f. 113.

¹² ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 192, f. 211.

¹³ *Loc. cit.*

¹⁴ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 192, f. 138.

Penitenciarelor a trimis închisorii Aiud un ordin ce reglementa noul regim carceral. Conform acestuia, deținuții politici „nu se vor bucura de niciun fel de îndulcire de trai în penitenciar. De asemenea, ei nu vor putea scrie și nu vor putea primi scrisori de la nimeni. Ei nu pot fi vizitați, nu pot avea vorbitor, nu pot primi alimente și îmbrăcăminte de la nimeni din afara penitenciarului. Aceștia vor purta numai îmbrăcămintea penală a penitenciarului, vor fi izolați în secții separate unde vor fi supravegheați îndeaproape, vor avea la dispoziție o oră de plimbare pe zi, în afară de corvezile în legătură cu întreținerea curățeniei din camerele unde locuiesc, nu vor fi utilizați la niciun fel de muncă, nu citesc și nu iau parte la programele muncii de reeducare”¹⁵.

Un al doilea moment a avut loc în 22 septembrie 1948, când a fost emis celebrul ordin privind clasificarea penitenciarelor în funcțiile de profilul deținuților care urmau să-și execute condamnările în aceste închisori. Astfel, penitenciarul Aiud era destinat „criminalilor de război” și celor „de profesiune intelectuală (avocați, arhitecți, comercianți, funcționari, farmaciști, ingineri, învățători, medici, ofițeri, profesori, preoți, pensionari, scriitori, subofițeri, ziariști), precum și cei de profesiune: bancheri, chiaburi, moșieri, industriași, diverși patroni”¹⁶.

Ancheta Securității din toamna anului 1948

După acest moment, presiunea Securității s-a intensificat. Regionala Sibiu, condusă de Gheorghe Crăciun, a trimis în Aiud o comisie de control pentru a verifica situația muncii informative și starea de spirit a deținuților. Tot atunci, în octombrie 1948, a fost adus la conducerea penitenciarului maiorul Alexandru Farcaș¹⁷, fiind totodată schimbată o parte din corpul gardienilor și personalului administrativ. Ancheta comisiei de control¹⁸, care se înscria într-un efort general al Securității de a cunoaște realitățile carcerale din închisorile politice, a documentat faptul că deținuții, în special legionarii, au continuat organizarea din perioada de tranziție, desfășurând o activitate politică intensă (ședințe de cuib, dezbateri, pregătiri în eventualitatea eliberării).

Alături de activitatea desfășurată de deținuții legionari în penitenciar, ancheta Securității din toamna lui 1948 ne oferă o imagine asupra realităților carcerale din penitenciarul Aiud, așa cum erau ele documentate și interpretate de către regim. La acel moment, la Aiud se aflau închiși, alături de legionari, și

¹⁵ Arhiva Penitenciarului de Maximă Siguranță Aiud (APMSA), dos. nr. 53 cu ordine circulare primite pe linia muncii de evidență pe anul 1948, f. 49.

¹⁶ APMSA, dos. nr. 53 cu ordine circulare primite pe linia muncii de evidență pe anul 1948, f. 39.

¹⁷ Țărău, Ciupea 2010, p. 148.

¹⁸ Notele și rapoarte informative din toamna lui 1948 (octombrie-decembrie) se regăsesc în ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13509.

deținuții condamnați în loturile „criminalilor de război”, țărăniști, liberali, foști ofițeri în Armata Regală, dar și membri ai grupurilor de rezistență armată, precum „Sumanele Negre”¹⁹. Din punctul de vedere al Securității, deținuții legionari reprezentau grupul cel mai activ, respectiv „periculos”. Acest aspect este motivat, pe de o parte, de faptul că legionarii reprezentau la acel moment grupul cel mai compact și organizat, cu o „tradiție” carcerală în temnița Aiudului încă în 1941, iar de altă parte, „periculozitatea” acestora era supraevaluată de către Securitate, care avea nevoie, pentru a-și susține politicile represive, să proiecteze o activitate intensă a „dușmanilor poporului”, chiar și în spatele gardului de sârmă ghimpată al închisorii. Iar în această privință, legionarii reprezentau adversarul prin excelență al regimului. Granița dintre realitatea carcerală, dintre activitatea concretă a deținuților și modul în care Securitatea o interpreta ideologic în plan documentar este una permeabilă, greu de trasat și într-o permanentă fluctuație. Tocmai de aceea, perspectiva critică în care e abordată realitatea carcerală descrisă de către Securitate nu trebuie să minimalizeze, pe cât posibil, activitatea pe care au desfășurat-o deținuții politici de orice coloratură ideologică.

Un prim aspect care merită subliniat, legat de activitatea deținuților și documentat de către Securitate, este proiectul²⁰ de formare a unei „alianțe” între diferitele categorii de deținuți (legionari, țărăniști, liberali, „criminali de război”) având ca scopuri principale solidaritatea între cei închiși, precum și crearea unui „front” comun împotriva comunismului, după cum notează rapoartele: „Activitatea principală a deținuților legionari este dezvoltarea legăturilor între ei, accentuarea înțelegerii cu membrii fostelor partide istorice și cu deosebire cu foștii militari condamnați sau criminali de război, într-un cuvânt cu regruparea elementelor naționaliste din penitenciar”²¹.

Dincolo de solidaritatea inerentă celor aflați în suferință, acest „parteneriat” era și expresia unei așteptări politice comune, respectiv a speranței căderii iminente a comunismului, cauzată de „venirea americanilor”. Cu toții, deopotrivă legionari, țărăniști, liberali sau militari, preconizau o prăbușire a regimului și se organizau tocmai în vederea reluării activismului politic după eliberarea așteptată²²: „Cu ocazia perchezițiilor făcute, au mai vorbit între ei că acum este sfârșitul guvernării PCR, și că acum le va veni rândul ca să se socotească cu Direcția Penitenciarului – pentru jaful făcut cu ocazia perchezițiilor”.

¹⁹ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13509, f. 165.

²⁰ „Se depun mari eforturi pentru construirea unui front unic anticomunist în care să colaboreze toate forțele” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13509, f. 386).

²¹ *Loc. cit.*, f. 164.

²² *Loc. cit.*, f. 389.

Din această perspectivă, colportarea de știri despre situația politică internă și internațională devenea una din preocupările principale ale deținuților: „Legionarii primesc ziarele *Adevărul*, *România Liberă*, *Universul* cu datele recente. Ziare au fost văzute la Cancicov, Gyr, dr. Tomescu, Anton Mureșan. Toate jurnalele de la Radio Ankara, Glasul Americii, Londra, Atena sunt aduse în copie, cuvânt cu cuvânt la politiciii din celular”²³.

Modul în care erau interpretate aceste informații crea confuzie în rândul deținuților. Deși își legau speranțele de o eventuală „venire a americanilor”, nu toți deținuții priveau cu aceeași încredere zvonurile despre o posibilă schimbare a regimului. Un fragment dintr-un raport al Securității relevă această stare de spirit: „În zilele aceste a avut loc o întrevvedere între Stalin și Truman și că acesta din urmă a garantat că până la sfârșitul lui decembrie pacea va fi asigurată și că URSS a fost obligată să instaureze un regim în care să participe partidele istorice și partidele socialiste de dreapta. Se observă totuși că aceste zvonuri sunt privite cu neîncredere”²⁴.

Alături de „planurile politice”, cooperarea dintre diferitele categorii de deținuți s-a manifestat mai ales în planul solidarității, al ajutorului material și sprijinului moral în fața condițiilor exterminatoare de detenție. Această activitate, de întrajutorare, a fost o constantă a vieții de detenție în tot Gulagul românesc. Un aspect interesant în cazul Aiudului, pe care ancheta din toamna lui 1948 îl documentează, este cooperarea dintre deținuți și unii gardieni. Pe de o parte gardienii le aduceau pachete, mâncare, informații sau arătau bunăvoință față de nerespectarea regulamentelor, iar, pe de altă parte, deținuții le ofereau diferite servicii, în special „consultații medicale”, în cazul deținuților doctori. Exemplele enumerate sunt multiple. Astfel aflăm, dintr-o notă informativă semnată de un deținut de drept comun, că „în 14 noiembrie (1948, n.n.), medicul Tache Costache – K 980²⁵, stătea de vorbă cu gardianul Milea Vasile în camera gardianului de Serviciu. I-a consultat pe gardienii Milea Vasile și Demeter Teodor. În altă seară gardianul Milea aducea două pâini de la brutărie și le introducea în zarcă”²⁶.

Același informator²⁷ semnală faptul că „deținutul Dan, care lucrează la caloriferul celularului și la atelier, este îngăduit, cu știrea gardianului, ca în

²³ *Loc. cit.*, f. 114.

²⁴ *Loc. cit.*, f. 167.

²⁵ Numărul matricol al deținutului.

²⁶ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13509, f. 113.

²⁷ Deținutul de drept comun care semnează aceste note informative oferă o imagine relevantă asupra relațiilor dintre deținuți și gardieni: „Știu, de asemenea, că legionarul Văduva Mircea care lucrează la grădina de zarzavaturi a închisorii, în legătură cu gardianul de acolo, în schimbul sumelor de bani expediază scrisori de la deținuți – de la Poșta Teiuș. Am văzut cum gardienii șef de secție de la et. III celular – vin cu coșul de

fiecare zi și de 2-3 ori să-i viziteze pe generalul Pantazi, Marian și Mircea Vulcănescu, aducându-le zilnic mâncare”²⁸.

Nu în ultimul rând, ancheta din toamna anului 1948 a documentat și viața culturală a deținuților din Aiud, fiind ridicate manuscrise cu lucrări ale celor închiși. Aiudul, despre care Ștefan Muscalu, spune că „e o academie, nu o pușcărie”²⁹, a reprezentat, în toată perioada detenției politice comuniste, un spațiu al dezbaterilor culturale și al efervescenței spirituale. Zeci și sute de poezii, prelegeri universitare, cursuri de limbi străine sau opere literare au fost create și memorate de către deținuții politici de la Aiud.

În acest sens, de o relevanță deosebită pentru nivelul cultural al celor închiși îl reprezintă manuscrisele descoperite de către Securitate. Un astfel de caz este cel al doctorului Taman, care a redactat două lucrări: „Actualitatea problemei sanitare în lume” și „Poziția medicinei românești față de dezvoltarea generală a culturii umane și științei universale”. În această lucrare, ce număra 34 de pagini, autorul face o trecere în revistă a dezvoltării științei și culturii românești de la sfârșitul secolului XIX și până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, analiza fiind realizată într-o manieră comparativă cu știința și cultura occidentală. Încă din introducere, autorul își asumă o perspectivă critică asupra subiectului, precizând: „suntem convinși că atitudinile patriotarde și propagandistice nu folosesc într-un domeniu în care numai faptele reale contează și numai descoperirile interesante consacră valori spirituale. Ceva mai mult, cred că ar fi o acțiune nesperioasă și vătămătoare, dacă pe baza unor aprecieri subiective s-ar formula judecăți neîntemeiate, ajungându-se la concluzii eronate în ceea ce privește baza actuală de dezvoltare a medicinei românești în toate sectoarele ei de activitate. O astfel de acțiune ar fi nesperioasă și rău apreciată, pentru că s-ar baza pe falsificarea realității. Ea ar fi în același timp vătămătoare, pentru că ar prezenta drept cuceriri ale științei ceea ce de fapt nu a fost decât începutul unei cugetări științifice sau simple exerciții de antrenament intelectual după modele străine”.

În finalul anchetei, Securitatea semnala, în primul rând, slaba calitate a muncii informative, criticând faptul că administrația penitenciarului nu a reușit să racoleze agenți „cu impact” în rândul deținuților și care să ofere informații consistente: „Arătăm că rezidențele informative create în mijlocul deținuților, sesizează numai aspecte de suprafață: rugăciuni, plimbări în grup, diverse

mâncare în fiecare dimineață de acasă sau oraș, de multe ori și la prânz merg și cumpără mâncare de la cantina închisorii, dar nu le mănâncă dânsii ci le vinde la deținuții politici, în schimbul sumelor de bani.” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13509, f. 121).

²⁸ *Loc. cit.*

²⁹ Titlul unei poezii create în detenție la Aiud (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484 vol. 2, f. 24).

comentarii, fără a sesiza adevărata organizare legionară. Aceasta denotă că informatorii recrutați sunt din rândurile elementelor mărginașe și care nu vor putea ajunge să cunoască și să semnaleze adevărata stare de fapt din penitenciare”³⁰.

Măsurile propuse de Securitate pentru a „corecta” neregulile descoperite în urma anchetei se structurau pe două mari direcții: verificarea gardienilor și instituirea unui control mai puternic asupra angajaților penitenciarului, și organizarea de percheziții neanunțate în penitenciarele unde se aflau deținuții politici, cu scopul de a descoperi activitatea acestora³¹.

Mai mult decât atât, Direcția Generală a Penitenciarelor trimite în 27 noiembrie 1948 o adresă către penitenciarul Aiud în care critică accesul în penitenciar al persoanelor neautorizate, care puteau lua contact cu deținuții. Adresa, care enumera persoanele ce aveau permisiunea de a intra în penitenciar³², confirmă faptul că ancheta desfășurată la Aiud la finalul anului 1948 a reprezentat și sfârșitul regimului de tranziție (specific anilor 1944-1948), în care administrația închisorii fusese permisivă cu deținuții. Astfel, începând cu anul 1949, la penitenciarul Aiud, asemenea tuturor închisorilor politice din țară, s-a instituit un regim carceral represiv, dominat de foame, frig și izolare.

Referitor la condițiile de detenție, de o relevanță deosebită sub aspect documentar este raportul Serviciului Inspecției din Direcția Generală a Penitenciarelor și Coloniilor de Muncă, redactat în 1950 în urma controalelor din penitenciare și trimis ministrului adjunct de Interne, Marin Jianu. Conținutul raportului este cu atât mai important fiindcă documentează, pe de o parte, condițiile inumane de detenție din Aiud și celelalte închisori comuniste, iar pe de altă parte argumentează o realitate mult timp minimalizată de cei implicați în represiunea comunistă și care au supraviețuit prăbușirii regimului: faptul că sistemul represiv, până la cel mai înalt nivel – conducerea ministerului de Interne și a partidului – cunoștea regimul de exterminare la care erau supuși deținuții politici.

„În prezent avem în penitenciare un mare număr de deținuți cu cașecsie (slăbire generală), avitaminoză, anemie și alte maladii, iar numărul internaților în infirmeriile și spitalele penitenciarelor a crescut. De asemenea, a crescut și mortalitatea. Menționăm că dacă această situație va persista, se prevede o mortalitate în creștere, ce va culmina mai ales pe timpul toamnei și iernii.

³⁰ *Loc. cit.*, f. 107.

³¹ *Loc. cit.*, f. 165

³² Teohari Georgescu – ministru de Interne, Marin Jianu – adjunctul ministrului de Interne, directorul general al penitenciarelor, subdirectorul, inspectorii generali ai penitenciarelor, procurorii Curților și Tribunalurilor, personalul administrativ, medical, educativ, tehnic și de pază al penitenciarului.

Această situație sanitară rea, se observă în special la deținuții politici, care, în afară de alocația de hrană acordată de stat, nu au mai primit alimente din afară de 1 an de zile. În afară de acestea, ținem să vă arătăm că în penitenciarele aglomerate ca Aiud, Jilava, Gherla, Pitești, un număr însemnat de deținuți politici bolnavi de TBC, din lipsă de posibilități de izolare, prezintă un pericol de contaminare pentru ceilalți³³.

Din nefericire, previziunea raportului, referitoare la creșterea mortalității, s-a adevărat, astfel că în 1950 au murit 81 de deținuți³⁴, cei mai mulți din întreaga perioadă 1948-1964. Tot atunci, în 1950, a fost schimbat comandantul Alexandru Farcaș, în locul său fiind numit Nicolae Dorobanțu, care avea să conducă penitenciarul Aiud până în 1953³⁵.

„Agenții dubli”, cooperarea dintre deținuți și munca informativă în penitenciar

Drept răspuns la regimul carceral inuman, deținuții din penitenciarul Aiud dezvoltă o „strategie” inspirată din acțiunile de contra-spionaj³⁶. Astfel, la inițiativa unor lideri legionari, precum Ilie Niculescu, Nistor Chioreanu, Aurel Călin, Nicolae Pătrașcu sau Vică Negulescu, deținuții reușesc să interpună, în agentura creată de Securitatea în penitenciar, „agenți-dubli” din rândul deținuților. Aceștia aveau, pe de o parte, rolul de a-i proteja pe cei închiși prin semnarea unor note informative benigne, iar, pe de altă parte, de a sprijini distribuția de ajutoare (mâncare și haine) între deținuți. Un prim moment tensionat are loc în 1950, când liderul legionar Vică Negulescu are o inițiativă controversată. Acesta, speculând că ar putea ajunge la o înțelegere cu regimul comunist dacă intră în conflict cu deținuții liberali și țărăniști, îl instruește pe Nicolae Paleacu, planton în Zarcă, „să lovească cu putere în celelalte partide și în militari”³⁷.

Ceilalți lideri legionari, Ilie Niculescu, Nicolae Petrașcu și Nistor Chioreanu, iau atitudine împotriva acțiunii lui Vică Negulescu, și se pun de acord că trebuie să aibă o relație de colaborare cu ceilalți deținuți. Astfel, în

³³ Arhiva Direcției Generale a Penitenciarelor și Coloniilor de Muncă (ADGPCM), fond *Secretariat*, dos. 11965, vol. 2, f. 314.

³⁴ Țărău, Ciupea 2010, p. 144. Informații suplimentare legate de recensământul populației concentraționale și al mortalității în penitenciarului Aiud, se găsesc în capitolul dedicat special acestei teme.

³⁵ Muraru 2008, p. 102.

³⁶ Această activitate a deținuților a fost documentată consistent de către ofițerii de Securitate din penitenciar în timpul reeducării din anii 1959-1964. Datorită informațiilor obținute atunci, prin declarații și note informative, se poate reconstitui cu fidelitate ce a însemnat această acțiune de „contra-spionaj” a deținuților.

³⁷ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 10, f. 31.

1951, are loc o „negociere” între liderii legionari menționați și liderii țărăniștii, Ghiță Pop, Teodor Roxin și Ioan Barbuși, ajungându-se la un acord privind colaborarea în penitenciar și, mai ales, privind împărțirea posturilor de planton³⁸. Condiția asumată de cele două grupuri pentru încheierea acordului a fost „conspirativitatea totală”³⁹ față de ceilalți deținuți.

În urma negocierilor, au fost desemnați drept plantoane Luca Damaschin, Ghiță Ungurașu și Ilie Niculescu din partea legionarilor și Tertulian Langa alături de Ioan Barbuși, din partea țărăniștilor⁴⁰. Dintre acești deținuți, cel mai activ a fost Luca Damaschin, care, speculând calitatea precară a muncii informative din penitenciar, a reușit să fie o punte între administrație și cei închiși. Oficial, Luca Damaschin era informator al ofițerului operativ care se ocupa cu urmărirea informativă a deținuților. În această calitate se bucura de beneficiile poziției de planton în zarca închisorii, distribuind ajutoare și colportând informații pentru deținuți. Pentru a-și menține încrederea de care se bucura din partea administrației, el semna note informative „incriminatoare” la adresa deținuților, dar al căror conținut era discutat în prealabil cu cei în cauză pentru a preveni eventuale consecințe negative.

În perioada reeducării, Grupul Operativ Aiud inițiază acțiuni informative pentru a descoperi activitatea din perioada 1941-1958 a deținuților din penitenciar. În acest context, este documentată și „problema agenților-dubli”, respectiv aportul lui Luca Damaschin. Dintr-un raport al ofițerului Nicolae Rădulescu, din iulie 1961, care citează discuții dintre deținuți interceptate cu ajutorul tehnicii operative, aflăm cum acesta reușea să „manipuleze” vigilența administrației și chiar a Securității: „Luca Damaschin a fost sfătuit de Ilie Nicolescu să dea note informative și despre legionari, lucru pe care acesta l-a făcut, dar în note nu scria absolut nimic din ceea ce nu se cunoștea la Ministerul de Interne. Ilie Nicolescu: Marea calitate și cinste a lui Luca Damaschin constă în aceea că informațiile pe care le dădea „politicului” au fost așa de bine gândite, că n-au atras nici un fel de consecințe asupra nimănui. La întrebarea lui Alexandru Ghica, cum de a reușit să se mențină în această situație doi ani prostind pe „politic” în halul acesta, Ilie Nicolescu a răspuns că aproape doi ani de zile, Luca Damaschin a dat informații numai despre legionari. Aceste informații plecau la București, unde erau verificate și se constata că tot ce scria în note era adevărat. Acest lucru a fost posibil deoarece Luca Damaschin se

³⁸ *Loc. cit.*, f. 118.

³⁹ „Acordul încheiat între legionari și țărăniști avea următoarele condiții: atâta vreme cât legionarii și țărăniștii erau în închisoare, nu avea nimeni voie să facă cunoscut cuiva acest lucru și nici măcar să dea posibilitatea de a se putea bănuși și pentru aceasta nu trebuia să se facă cunoscut deținuților legionari și țărăniști” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 10, f. 121).

⁴⁰ *Loc. cit.*, f. 40.

consulta cu cei despre care dădea note asupra problemelor declarate de ei și pe care acestea le scria, deci în același timp confirma declarația din anchetă⁴¹.

Dosarul de rețea⁴² al lui Luca Damaschin, care documentează activitatea lui de informator în penitenciarul Aiud, confirmă, pe de o parte, acțiunea din anii 1951-1953, așa cum a fost ea cunoscută de Grupul Operativ Aiud în timpul reeducării, iar, pe de altă parte, ne oferă o imagine asupra slabei pregătiri profesionale a ofițerilor operativi din închisori din acea perioadă. Arestat pe 23 decembrie 1948 pentru activitate legionară, ajunge la Aiud în vara lui 1950⁴³. Un an mai târziu, în iulie 1951, locotenentul Vasile Velianu, șeful biroului Inspecției din penitenciar, îl „recrutează” pe Luca Damaschin, instruindu-l asupra modului în care să-și desfășoare activitatea informativă în rândul deținuților. Motivarea ofițerului pentru selectarea lui Damaschin ca informator reflectă, în primul rând, perspectiva ideologică în care Securitatea evalua atitudinea deținuților, iar în al doilea rând confirmă capacitatea de manipulare și dedublare a lui Luca Damaschin, care a reușit să-l convingă de ofițer de „buna sa credință”. Astfel, originea socială sănătoasă și faptul că acesta și-a „recunoscut” greșelile față de regim, alături de prestigiul de care se bucura în rândul celorlalți deținuți, au reprezentat argumentele invocate de ofițerul Velianu pentru recrutarea lui: „Datorită faptului că în acest penitenciar nu a avut manifestări ostile împotriva regimului nostru, iar el fiind de origine socială sănătoasă și fiindcă ceilalți deținuți au încredere în el, l-am chemat în mai multe rânduri la mine și am discutat cu el anumite probleme. Din discuțiile avute cu el a rezultat că regretă faptele ce le-a făcut el împotriva regimului, și pentru a acoperi aceste fapte greșite pe care el le-a comis împotriva regimului, este dispus de a îndeplini orice sarcină cu scopul de a se reabilita și de a fi util Societății socialiste”⁴⁴.

Ofițerul Vasile Velianu, care l-a coordonat pe Luca Damaschin până în martie 1952, precum și locotenentul Ioan Iordache, șef al biroului Inspecției, care a continuat munca lui Velianu până în decembrie 1953, confirmă, în caracterizările pe care i le fac lui Luca Damaschin, capacitatea acestuia de a conspira față de Securitate activitatea reală pe care o desfășura. Cei doi ofițeri i-au dat credit „agentului”, motivând, în caracterizările periodice⁴⁵, că Luca Damaschin „a avut rezultate bune în munca de informații”, că „deținuții au încredere în el” și, mai ales, „lucrează în mod conspirativ”.

⁴¹ *Loc. cit.*, f. 124-125.

⁴² ACNSAS, fond *Rețea*, dos. 303552.

⁴³ *Loc. cit.*, f. 7.

⁴⁴ ACNSAS, fond *Rețea*, dos. 303552, f. 3.

⁴⁵ *Loc. cit.*, f. 11.

Pentru activitatea informativă desfășurată, Luca Damaschin a fost recompensat de către ofițerii operativi, beneficiind deopotrivă de „suplimente de mâncare”, cât și de un regim carceral mai permisiv⁴⁶.

În efortul lor de a „manipula” supravegherea Securității și, implicit, estompa represivitatea regimului carceral, deținuții, și în special Luca Damaschin, au „beneficiat” de susținerea, uneori tacită, iar alteori explicită, din partea unor gardieni și angajați ai penitenciarului. Informațiile despre acest sprijin ne sunt oferite de anchetele desfășurate în timpul reeducării de către GOA împotriva gardienilor care cooperau cu deținuții și care prezintă cazurile unor gardieni care i-au sprijinit timp de 7 ani, între 1952 și 1959, pe cei închiși. Un astfel de exemplu este cel al sergentului Emanoil Alexa, principalul gardian care i-a sprijinit pe deținuți și care, mai mult, i-a impulsionat și pe colegii lui să facă acest lucru. Beneficiind de protecția ofițerului operativ Ioan Iordache, care îi era naș de cununie, sergentul Alexa, împreună cu plutonierul Teodor Filimon, sergentul Irimia și caporalul Gliga îi ajutau pe deținuți cu alimente și informații despre situația internă și internațională, dar, mai ales, acopereau, prin tăcerea lor complice, legăturile dintre deținuți și activitatea plontoanelor-agenti, precum Luca Damaschin⁴⁷.

În cele din urmă, în decembrie 1953, odată cu venirea la conducerea Biroului „Inspecții” din penitenciarul Aiud a ofițerului Iulian Liber, natura reală a activității lui Luca Damaschin a fost descoperită de către Securitate. În raportul ce propunea „scoaterea din agentură” a lui Luca Damaschin, locotenentul Șerban Iancu, semnatarul acestuia, descrie modul în care deținutul-agent îi manipula pe ofițerii operativi: „Materialul oferit de Luca Damaschin cantitativ e mulțumitor, dar calitativ e nesatisfăcător, prin faptul că în general tratează probleme fanteziste, lipsite de temei și necorespunzătoare realității. Instructajul a fost făcut în mod sporadic, deoarece era considerat un element inteligent. A căutat să dezinformeze privind activitatea legionarilor și să-și creeze o viață mai bună”⁴⁸.

De asemenea, în anul 1953⁴⁹ a fost adus la conducerea penitenciarului Aiud colonelul Ștefan Koller, care s-a menținut în această poziție până în 1958, când a fost înlocuit de către temutul colonel Gheorghe Crăciun, cel care a organizat reeducarea târzie din perioada 1959-1964.

⁴⁶ *Loc. cit.*, f. 12.

⁴⁷ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 13, f. 121-122.

⁴⁸ ACNSAS, fond *Rețea*, dos. 303552, f. 13.

⁴⁹ Muraru 2008, p. 102.

Perioada 1954-1956. Greva foamei din martie 1957

Perioada cuprinsă între anii 1954-1956 a fost una de „tranziție”, mai ales sub aspect documentar, informațiile surprinse la nivel arhivistic⁵⁰ despre această perioadă fiind minimale. În ceea ce privește condițiile de detenție, un raport din 1955 al Serviciului Inspecției din DGPCM⁵¹ constată igiena precară, alimentația deficitară și asistența medicală cvasi-inexistentă care se regăseau la închisoarea Aiud, precum și în celelalte penitenciare comuniste. În cazul Aiudului, raportul semnalează și problema „plimbării deținuților”, care se desfășura cu greutate din cauza „lipsei curților de plimbare și a faptului că nu sunt suficienți supraveghetori”⁵².

În ceea ce privește munca informativă din penitenciarul Aiud, coordonată de ofițerul Iulian Liber, care a fost schimbat din funcție în 1956 de către ofițerul Viorel Bădilă, conducerea Ministerului de Interne se arăta nemulțumită de „calitatea” acesteia, reproșându-i ofițerului responsabil nivelul slab al materialelor informative trimise către Minister⁵³. Printre puținele acțiuni informative „reuite” în această perioadă, se numără descoperirea, asupra deținutului Ioan Chirculescu, a unui material ce conținea „limbajul codat” pe care-l utilizau deținuții. Conținutul acestui material⁵⁴ ne oferă o imagine asupra „debaterilor” din rândul deținuților, preocupați de situația politică internă și internațională.

În planul muncii „cultural-educative”, de reeducare a deținuților, se remarcă, în anul 1955, câteva acțiuni „culturale”, materializate prin difuzarea unor filme artistice și documentare. Un astfel de eveniment a avut loc în iulie

⁵⁰ Deopotrivă în dosarele Securității (Arhiva CNSAS), cât și în cele ale administrației (Arhiva Penitenciarului Aiud) regăsim informații lapidare despre această perioadă. Relativa destalinizare din anii 1954-1956 s-a materializat, în planul muncii de Securitate, printr-o „relaxare” a urmării informative a deținuților, iar acest aspect s-a reflectat în „producția” documentară scăzută.

⁵¹ ADGPCM, fond *Secretariat*, dos. 67/1953-1958, f. 19.

⁵² *Loc. cit.*

⁵³ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13341, vol. 1, f. 3.

⁵⁴ Raportul informativ detaliază expresiile codate utilizate de către deținuți: „*noi suntem sănătoși* – sunt decizi să întrebuințeze un atom; *află că suntem sănătoși* – s-a declarat război sau se va declara; *s-a căsătorit sau se va căsători* – s-a unificat, se va unifica; *este la spital* – s-au produs incidente grave; *au serviciu* – a intrat în război; *vrea să intre în serviciu* – e decisă să intre; *e grav bolnavă* – pe cale de a ceda; *a murit* – a capitulat; *Ana* – Germania; *Elisabeta* – China; *Marin* – URSS; *Nicu* – USA; *Vasile* – Yugoslavia; *Costel* – Franța; *Paul* – Anglia; *Aurelia* – Japonia; *Matei* – Turcia” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13341, vol. 1, f. 11).

1955⁵⁵, când 150 de deținuți politici au participat la vizionarea filmului „Vânătoarea de balene”⁵⁶.

Prima parte a anului 1956, care avea să tulbure lagărul comunist prin revoluția din Ungaria (octombrie-noiembrie 1956), nu prevestea nimic privind ce avea să se întâmple ulterior. Acest an a reprezentat, de altfel, punctul final al perioadei de destindere ce a urmat morții lui Stalin din 1953. Această destindere s-a manifestat și în ceea ce privește politicile represive și, implicit, a numărului deținuților politici închiși. Astfel, un raport din iunie 1956 al Ministerului de Interne menționează recensământul deținuților (de drept comun și politici) din acel moment: dintr-un total de 44.055 deținuți, doar 5548 erau condamnați pentru activitate contra-revoluționară, iar 568 erau arestați preventiv. Această scădere este argumentată de eliberările numeroase care au avut loc în anii 1955-1956; în cazul penitenciarului Aiud, aplicarea decretului 72/950 a condus la eliberarea a sute de deținuți⁵⁷. Așadar, în septembrie 1956, în penitenciarul Aiud se mai aflau 1553 de deținuți politici⁵⁸, ceea ce reprezenta, la acel moment, aproximativ 25% din totalul deținuților politici, condamnați sau arestați preventiv.

Un eveniment care a avut răsunet deopotrivă în memoria(listica) Aiudului, cât și a Gulagului românesc în ansamblu, a fost greva foamei din martie 1957. Documentată de către Securitate abia în perioada reeducării, când Grupul Operativ cercetează evenimentele petrecute în trecutul închisorii, greva foamei a reprezentat o acțiune de protest a cărei „paternitate” este revendicată deopotrivă de țărâniști, cât și de legionari. Desfășurarea evenimentelor, așa cum reiese din rapoartele GOA⁵⁹, ne prezintă o situație tensionată, în care deținuții erau epuizați după o iarnă (1956/1957) grea, în care condițiile de detenție, foamea și frigul, se deterioraseră considerabil. Drept răspuns la acest regim inuman și în contextul revoluției din Ungaria, care alimenta speranțele deținuților legate de o eventuală schimbare politică, liderii legionari, Nicolae Orbulescu, Aurel Călin⁶⁰,

⁵⁵ *Loc. cit.*, f. 9.

⁵⁶ Raportul Informativ care descrie acțiunea „culturală” menționează și refuzul unor deținuți de a participa la vizionarea filmului.

⁵⁷ APMSA, dosar 7 (Cu procese verbale privind aplicarea decretului 72/950 la deținuți CR pe anul 1956, *passim.*).

⁵⁸ APMSA, dosar 3 (Cu diferite tabele nominale privitoare pe deținuți pe anul 1956, f. 11).

⁵⁹ Rapoartele GOA referitoare la greva foamei sintetizează discuțiile dintre liderii legionari implicați în reeducare, discuții care au fost surprinse la nivelul notelor informative.

⁶⁰ Într-o notă informativă din aprilie 1961 este redată discuția dintre Aurel Călin și Gheorghe Ungurașu despre greva foamei din 1957: „Aurel Călin: Greva din 1957 a început la ora 7 dimineața. Greva de 6 zile au dus-o băieții foarte frumoși și aceasta a

Alexandru Ghica, George Manu, Nistor Chioreanu dezbăt⁶¹, în decembrie 1956, ideea unei greve a foamei prin care să protesteze față de administrația penitenciarului. Evenimentele se precipită odată cu transferarea în Aiud de la Oradea a unui lot de deținuți țărăniști care, în ianuarie 1957⁶², își propun să declanșeze, de asemenea, o grevă a foamei cu scopul de a obține un regim carceral similar celui de la închisoarea Oradea, respectiv dreptul la a primi pachet și a corespunde cu familia. În cele din urmă, cele două curente de opinie se întâlnesc, deținuții legionari luând cu contact cu preparativele țărăniștilor, iar când, la 25 martie 1957, aceștia declanșează greva, legionarii se raliază și ei demersului⁶³.

Generalizată treptat, în zilele de 26-28 martie, greva a cuprins întreg penitenciarul și a avut ca obiectiv principal ameliorarea regimului de detenție prin obținerea unor drepturi legale, precum „SPV – scrisoare, pachet și vorbitor”. Majoritatea deținuților care au intrat în greva foamei, au semnat declarații de protest, precum cea a lui Nicolae Itul: „Domnule Procuror General, Subsemnatul, Itul P. Nicolae, deținut, condamnat la 10 ani temniță grea pentru activitate legionară, de profesiune student, născut în anul 1923, decembrie, 10, declar următoarele: În ziua de 26.III.1957, dimineața, am declarat greva foamei ca protest împotriva regimului de discriminare în care sunt ținut. Astfel: în alte penitenciare pe unde am fost, deținuții condamnați în baza aceluiași legi ca și mine, se bucură de dreptul de a avea elementara posibilitate de a primi: scrisori, pachet, vorbitor, bani și de a scrie și ei familiilor lor, iar eu nu am în acest penitenciar. Am raportat în repetate rânduri organelor de control, care au răspuns că „am regim special” ordonat în afara penitenciarului și că în momentul în care vor veni ordine „de sus” acest regim va înceta. Cum eu trăiesc într-un regim diferit, pe care organele de control l-au constatat și nu mi s-au dat cuvenitele drepturi legale, nemaiavând altă posibilitate de autoapărare, am recurs la acest mijloc disperat de a mă apăra cerând: Dreptul de a avea și eu legătură cu familia

demonstrat voința de acțiune și de jertfă legionară și n-a putut-o să împiedice nimeni declanșarea acestei greve. Calculul nostru era ca prima dată dimineața să intre în grevă 50 de inși, iar în orice caz peste 5 zile să nu fie 49, ci să fie cel puțin 50. Aceasta era calculată în așa fel ca să dea peste cap planurile administrației de izolare și alimentare forțată. Dacă dimineața sunt în grevă 50 de inși, la prânz să fie 100 de inși să le dăm peste cap planul, ei când vin pe teren pentru 50 și se izbesc de 100, mâine să fie 150, poimâine 200-300 și în ultima zi să intre toată lumea. Când a început greva, au fost 300, a doua zi seara au fost 500, a treia zi au intrat toți” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 5, f. 23-24).

⁶¹ ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 547429, vol. 1, f. 179.

⁶² ACNSAS, fond *Informativ*, dos. 257692, f. 110.

⁶³ *Loc. cit.*, f. 111.

prin: scrisori, pachet, vorbitor, cum au ceilalți deținuți condamnați în baza aceleiași legi, care nu face discriminare”⁶⁴.

După 5 zile de protest radical, când deținuții au refuzat în totalitate servirea mesei, la presiunile și amenințările administrației, dublate de alimentarea forțată a celor care refuzau masa, greva și-a pierdut din intensitate, stingându-se treptat la începutul lunii aprilie 1957. Pentru a se „acoperi” legal în fața superiorilor, cu scopul de a demonstra că greva a luat sfârșit, administrația penitenciarului cere din nou deținuților să semneze declarații, de astă dată de renunțare la protest. Același deținut, Nicolae Itul, redactează o astfel de declarație: „Subsemnatul Itul P. Nicolae, deținut, cond, 10 ani t.g. pentru activitate legionară, începând cu ziua de 30 III – 957 dimineața, am renunțat la greva foamei, întrucât mi s-a spus de către Adm. locală, că cererea mea de declararea grevei a fost înregistrată și luată în studiu de forurile superioare care urmează să hotărască”⁶⁵.

În ceea ce privește răspunsul regimului, respectiv al conducerii Ministerului de Interne, față de greva deținuților, acesta a fost unul categoric: 120 de deținuți⁶⁶, considerați lideri ai protestului, au fost transferați pentru anchete la penitenciarul Gherla, de unde au revenit la Aiud la începutul anului 1958.

Reacția Securității. Redimensionarea politicilor represive

De asemenea, conducerea MAI desfășoară o anchetă mai amplă pe parcursul întregului an 1957 asupra activității Direcției Generale a Penitenciarelor, respectiv a administrațiilor fiecărui penitenciar. S-a cercetat, de asemenea, modul în care se derula, până în acel moment, munca informativă în rândul deținuților. Aceste acțiuni ale Ministerului de Interne se înscriau într-un efort mai amplu, de redimensionare a politicilor represive și de pregătire în vederea arestărilor ce urmau să fie efectuate în contextul reprimării „efectelor” revoluției din Ungaria. Astfel, anul 1957 a reprezentat începutul procesului de consolidare - pe de o parte, a dimensiunii birocratice a represiunii, iar de pe altă parte, a muncii informative din penitenciare. Se intra într-o nouă etapă a represiunii comuniste, în care Securitatea se profesionalizase, reușind să-și formeze cadre specializate, capabile să documenteze și să controleze, cu adevărat, activitatea deținuților.

În baza ordinului primit de la conducerea MAI, colonelul Vasile Lixandru anchetează personal, în 1957, penitenciarele Aiud și Gherla, cu scopul de a se informa asupra activității deținuților și a măsurilor luate de administrație

⁶⁴ ACNSAS, fond *Penal*, dos. 1047, vol. 7, f. 141.

⁶⁵ *Loc. cit.*, f. 142.

⁶⁶ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 13484, vol. 13, f. 265.

împotriva acestora. Din raportul semnat de colonelul Lixandru, aflăm că deținuții legionari și „nelegionari” sunt plasați în aceleași celule, și astfel „influența legionarilor”⁶⁷ crește în rândul celorlalți deținuți. Spre exemplu, raportul semnaleză faptul că „Sunt țărani care nu știu să citească și să scrie, dar vorbesc foarte bine franceza, engleza sau germana, pentru că legionarii cu activitate intensă și în special cei cu o cultură generală asimilată (doctori, avocați, profesori) în fiecare zi le predă în celulă aceste cursuri”⁶⁸.

În baza anchetei și a raportului semnat de către colonelul Vasile Lixandru, conducerea Ministerului de Interne transmite, în octombrie 1957, un ordin (108/12.10/1957) prin care urmărea remedierea situației, fiind accentuată necesitatea separării deținuților în funcție de „periculozitatea lor”: „În această acțiune trebuie avut în vedere, pe lângă separarea deținuților pe apartenență politică și separarea lor pe etaje, aripi, celule, în raport de funcția avută în organizația contra-revoluționară din care a făcut parte, în așa fel ca elementele conducătoare și fanatice să fie izolate de restul deținuților. Pentru aceasta, Serviciul C va întocmi o fișă pentru fiecare deținut în parte, în care se va trece datele necesare acțiunii de separare a celor condamnați. Aceste fișe vor fi trimise direcțiilor regionale ale MAI pe teritoriul căreia sunt închisorile. Direcțiile regionale MAI, prin grupele D, de comun acord cu comandantii penitenciarelor, vor lua măsurile de separare și izolare a deținuților, conform celor prevăzute mai sus, pe baza unor planuri concrete, aprobate de șeful dir. MAI”⁶⁹. Această separare a reprezentat punctul pe plecare pentru ceea ce mai târziu avea să fie „reeducarea” deținuților, Securitatea considerând că acțiuni particulare, adresate fiecărei categorii de deținuți în parte, vor avea mai mult succes.

Alături de măsurile în plan administrativ, conducerea ministerului de Interne se preocupă și de situația muncii informative din penitenciare. În contextul revoluției din Ungaria și al reacțiilor pe care deținuții le-au avut față de o posibilă prăbușire a regimului de la București, greva foamei din martie 1957 înscriindu-se în acest fenomen, Alexandru Drăghici, ministrul de Interne, ordonă

⁶⁷ Colonelul Lixandru detaliază, în raport, modul cum se manifesta această influență: „Avem legionari cu activitate intensă care stau în celulă cu câte 6-7 țărani care nu au avut activitate legionară. Este clar că și unii și alții sunt dușmani ai regimului nostru și este bine că sunt condamnați asupra de organele de justiție. Nu consider însă că este bine ca aceștia să stea în aceeași celulă sau în aceeași secție, deoarece influența legionară și agitația acestora împotriva ordinii din penitenciare, este adânc infiltrată în această masă de deținuți nelegionari și care datorită proastei cunoașteri a situației lor juridice și politice, au fost băgați cu toții în aceeași categorie de legionari, deși unii dintre ei nu au avut activitate legionară” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 3615, vol. 2, f. 274).

⁶⁸ *Loc. cit.*, f. 275.

⁶⁹ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 3615, vol. 2, f. 271-272.

efectuarea unor anchete⁷⁰ referitoare la activitatea „Birourilor D” din penitenciare, cele care se ocupau de supravegherea informativă a deținuților.

Conținutul raportului⁷¹, care a făcut obiectul analizei Colegiului de conducere al MAI, este tributary viziunii ideologice în care regimul a structurat represiunea împotriva celor pe care-i considera adversari politici. Astfel, raportul, ca de altfel întreaga „producție” documentară a Securității referitoare la deținuții politici, zugrăvește activitatea acestora în cheia „confruntării”, a războiului dintre regimul și „dușmanii poporului”, întreaga lor viață cotidiană din detenție fiind interpretată prin această grilă. Pentru a argumenta necesitatea impulsivității muncii informative, ancheta interpreta într-o manieră „hiperbolică” atitudinea deținuților față de revoluția din Ungaria, menționând că „în perioada evenimentelor din Ungaria, atât deținuții contrarevoluționari cât și DC (drept comun, n.n.) și-au intensificat acțiunile lor dușmănoase, punând la cale evadări în masă, atacarea și asasinarea cadrelor din administrația închisorilor”⁷².

În partea a doua, raportul analizează munca informativă a Birourilor „D” din penitenciare, subordonate din mai 1956⁷³ regiunilor MAI pe raza cărora se aflau. Ancheta deoalează o stare de lucruri „critică” pentru Securitate, deoarece în rândul deținuților politici din întreg sistemul penitenciar nu se aflau decât 16 informatori, și aceia de „slabă calitate”, iar în ceea ce privește deținuții legionari, organele „D” aveau doar doi agenți⁷⁴: „Cu toate că prin ordine s-a atras atenția asupra necesității creării unei agenturi suficiente numeric și cu calități informative pentru lucrarea elementelor dușmănoase și descoperirea intențiilor criminale și acoperirea punctelor vulnerabile din obiective, Serviciul „D” și lucrătorii din subordine, timp de aproape un an de zile, n-au făcut nici o recrutare și astfel agentura existentă este redusă numeric și cu multe elemente nesincere, deconspirate sau lipsite de posibilități informative. S-a neglijat în mod

⁷⁰ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 3615, vol. 1, f. 215.

⁷¹ Serviciul Inspecției din MAI a efectuat în februarie-martie 1957 ancheta la penitenciarele unde se aflau închiși deținuți politici și, în special, la închisorile Aiud, Gherla și Jilava (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 3615, vol. 1, f. 215-224).

⁷² *Loc. cit.*, f. 216.

⁷³ *Loc. cit.*, f. 220.

⁷⁴ „În toate unitățile de detenție până în prezent nu există decât 16 agenți din rândul deținuților CR, însă și aceștia, în marea lor majoritate, sunt elemente periferice, iar puținele materiale informative furnizate conțin diverse caracterizări a altor deținuți, pe baza cărora nu se pot trage concluzii. Munca informativă în rândul legionarilor din detenție este aproape inexistentă, organele „D” având numai 2 agenți – „Stoian Alexandru” care are rezerve față de colaborarea cu organele Securității și „Ungureanu Nicolae” care este dirijat pe lângă un singur element” (ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 3615, vol. 1, f. 217).

cu totul nepermis recrutarea de agenți capabili în rândul deț. CR, din care cauză de timp îndelungat nu se cunoaște poziția lor⁷⁵.

Pe lângă numărul mic de agenți, ancheta incriminează și lipsa de pregătire a acestora, care nu sunt instruiți de către ofițerii operativi și, implicit, nu „reușesc” să pătrundă în mijlocul deținuților „periculoși” și să obțină informații relevante.

În consecință, corpul de inspecție critică în mod deschis calitatea muncii ofițerilor, menționând că „Majoritatea lucrătorilor operativi dovedesc comoditate în gândire și lipsă de inițiativă în crearea legendelor pentru efectuarea întâlnirilor cu agenții din rândul deținuților, acestea fiind făcute în mod șablon. Nu se exploatează toate evenimentele petrecute zilnic în rândul deținuților și nu se folosesc anumite șiretlicuri operative care să înșele atenția acestora în scopul conspirării agenturii, ci în toate cazurile lucrătorii operativi se limitează la anchetarea mai multor deținuți printre care și agenți, însă de fiecare dată sunt anchetați alți deținuți, iar agenții întotdeauna, existând un pericol permanent de deconspirare⁷⁶.

Ședința colegiului de conducere al MAI, în care s-a discutat raportul anchetei din penitenciare, se încheie cu ordine punctuale, prin care se urmărea îmbunătățirea muncii informative în rândul deținuților, dar și cu sancțiuni, care au mers până la excluderea din MAI⁷⁷, a ofițerilor găsiți vinovați pentru nivel „slab” al muncii operative.

În ceea ce privește ordinele date Birourilor „D” din penitenciare și regionalelor de Securitate, conducerea MAI interzicea „introducerea în rețeaua de Securitate a elementelor care au mai colaborat și au fost abandonate ca nesincere, deconspirate, trădătoare⁷⁸. De asemenea, ministrul Drăghici trasa un obiectiv „ambitios”, respectiv organizarea muncii informative pe celule, „astfel încât în fiecare cameră să fie cel puțin un agent⁷⁹. Această sarcină „îndrăzneată”, care a fost îndeplinită în timpul reeducării din Aiud, anunța dimensiunile la care avea să ajungă munca informativă în penitenciare în perioada finală a detenției politice. În ceea ce privește închisoarea Aiud, la care raportul face referiri explicite, conducerea Ministerului ordona regionalei Cluj, pe raza căreia se afla penitenciarul, să raporteze, la fiecare trei luni, „starea muncii informativ-operative⁸⁰.

⁷⁵ ACNSAS, fond *Documentar*, dos. 3615, vol. 1, f. 216.

⁷⁶ *Loc. cit.*, f. 217-218.

⁷⁷ Au fost excluși din MAI ofițerii Nicolae Dăianu, Nicolae Atudorei, Ion Zaharia, iar ofițerii Vasile Istrate, Traian Munteanu, Alexandru Staci și Nicolae Leonte au fost sancționați cu 5 zile de arest (ACNSAS, dos. 3615, vol. 1, f. 224).

⁷⁸ *Loc. cit.*, f. 223.

⁷⁹ *Loc. cit.*

⁸⁰ *Loc. cit.*, f. 224.

Raportul despre munca informativă din penitenciare, conjugat cu rapoartele despre situația administrativă din închisori, ne oferă o imagine deopotrivă a situației în care se găsea sistemul concentraționar la sfârșitul primului deceniu de la instaurarea regimului comunist, cât și asupra măsurilor ce urmau a fi luate, în contextul represiunii ce urma a fi declanșate după revoluția din Ungaria. Observăm, pentru perioada 1950-1956, o situație aparent paradoxală, în care administrația închisorilor și ofițerii operativi „cunoșteau” prea puține detalii despre activitatea și viața cotidiană a deținuților. Acest lucru se datora, în primul rând, „slabei pregătiri” a personalului penitenciarelor, gardieni, respectiv ofițeri. Astfel, putem vorbi, cu precauțiile de rigoare, de o represiune „administrativă”, în care cei închiși erau supuși unui regim carceral inuman, ce urmărea distrugerea lor fizică, fără ca administrația și Securitatea să cunoască în mod real activitatea acestora. Situația s-a schimbat, o dată cu revoluția din Ungaria și zecile de mii de arestări ce au avut loc în anii 1957-1959, regimul, prin Securitate, „investind” în munca informativă din penitenciare și astfel, represiunea comunistă trecea la un alt nivel, în care, datorită cunoașterii detaliate a activității deținuților, regimul a putut construi și aplica instrumente eficiente de „reeducare” a deținuților politici. În acest context represiv s-a înscris și fenomenul reeducării târzii de la Aiud, dintre anii 1959-1964.

Concluzii

Primul deceniu comunist (1948-1958) al istoriei penitenciarului Aiud reflectă evoluția regimului și a politicilor represive ale acestuia. După momentul de inflexiune 1948, când întreaga țară este transformată într-un imens Gulag, urmează o perioadă de tranziție a sistemului represiv, care oglindește consolidarea politică și administrativă a regimului comunist. Astfel, dacă în prima parte a anilor '50, represiunea are un caracter „imediat”, fiind coordonată de ofițeri și gardieni slab pregătiți, care puneau în aplicare un regim de detenție precar, în schimb, la finalul deceniului, politica represivă se „profesionalizează”. Astfel, Securitatea care-și „rafinează” metodele, are capacitatea să desfășoare o muncă informativă susținută în rândul deținuților, monitorizându-le activitatea și elaborând strategii represive în funcție de informațiile culese, activități coordonate de o nouă categorie de ofițeri, mai bine pregătită profesional și capabilă să implementeze noile politici represive declanșate odată cu revoluția din Ungaria. Aceste schimbări ale politicilor represive aveau să formeze cadrul în care urma să se desfășoare fenomenul reeducării târzii din penitenciarul Aiud (1959-1964).

Aiud Penitentiary during the first Communist Decade

ABSTRACT

The present paper approaches the history of the Aiud penitentiary during the first decade of the communist regime (1948-1958), using as sources the documents from the archive of the Aiud penitentiary and the archive of the communist political police. The main instrument utilised by the communist regime for consolidating its power was repression against political adversaries, either real or imaginary. Within the communist carceral system, a significant position was held by the Aiud penitentiary. Our analysis explores the materialization of repressive policies within the penitentiary, focusing on the “conflict” between the administration and the prisoners. Thus, on one hand, we are looking at the conditions of detention, the prison regime, the punishments, and the brutality of the administration, and on the other hand, we are looking at the prisoners’ response to these measures: solidarity, cultural preoccupations, and anti-regime attitudes. The repressive policy of the regime, a criminal one, was, however, uneven during the first communist decade, performing in different intensities and meeting distinct evolutions. For instance, years 1948-1953 are defined by a severe carceral regime that determined a high mortality among the prisoners; however, after Stalin’s death detention conditions ameliorate for a short while; finally, the second repressive wave initiated in the aftermath of the Hungarian revolution would lead to a hardening of the prison regime, moreover so as the Aiud penitentiary was preparing for the 1959 re-education process.

Abrevieri bibliografice

ACNSAS – Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității

ADGPCM – Arhiva Direcției Generale a Penitenciarelor și Coloniilor de Muncă

APMSA – Arhiva Penitenciarului de Maximă Siguranță Aiud

Muraru 2008 – Andrei Muraru (coord.), *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă: (1945-1967)*, Polirom, Iași, 2008

Țărău, Ciupea 2010 – Virgiliu Țărău, Ioan Ciupea - „Morții penitenciarului Aiud 1945-1965”, în *Anuarul de Istorie Gheorghe Barițiu din Cluj-Napoca*, tom XLIX, 2010, p. 143-189

Cuvinte-cheie: Penitenciarul Aiud, deținuți politici, represiune politică

Keywords: Aiud penitentiary, political prisoners, political repression